

AGATA A. KONCZAL
Wageningen University & Research
Forest and Nature Conservation Policy Group

Odtwarzając las – odtwarzając państwo. Esej o zalesianiu¹

1. Zielony Zwrot

Na początku 2021 roku wydawać się mogło, że „odtworzenie ekosystemów” (ang. *ecosystem restoration*), w tym ekosystemów leśnych, uznane zostało za receptę na wiele z nagłych bolączek środowiskowych Europy: utratę bioróżnorodności, potrzebę mitygacji i adaptacji do zmian klimatu, problemy ekonomiczne terenów wiejskich czy postępujące zaniechanie uprawy gruntów (np. Maruma Mrema i in. 2020; United Nations 2020; International Union... 2017). Praktyki zalesiania, przywracania i odtwarzania ekosystemów leśnych są w centrum toczących się (listopad 2021) dyskusji dotyczących zarządzania środowiskiem. Mający właśnie miejsce zwrot w polityce środowiskowej Unii Europejskiej umiejscawia praktyki zalesiania i odnowy ekosystemów leśnych w centrum nowego europejskiego programu środowiskowego. Europejski Zielony Ład (ang. *European Green Deal*), dokument, który ustanawia podwaliny dla zielonej ekonomii, wymaga od państw członkowskich Unii Europejskiej

1 Artykuł jest przyczynkiem do projektu badawczego “When a forest reappears. An anthropological exploration of forest restoration practices and social understanding of these processes”, którego realizacja rozpocznie się w maju 2022 roku i który dotyczyć będzie m.in. pogłębionej analizy praktyk zalesiania w Polsce w perspektywie historycznej i czasach współczesnych.

natychmiastowych wysiłków zmierzających do odbudowy zdegradowanych ekosystemów na morzu i lądzie, wskazując, iż:

W wyniku zmiany klimatu ekosystemy leśne znalazły się pod presją, która stale rośnie. Aby UE mogła osiągnąć neutralność klimatyczną i zdrowe środowisko naturalne, należy poprawić jakość obszarów leśnych w UE i zwiększyć ich powierzchnię. Zrównoważone zalesianie i ponowne zalesianie, jak również odtwarzanie zdegradowanych lasów może zwiększyć pochłanianie CO₂, poprawić odporność lasów i wspierać biogospodarkę o obiegu zamkniętym,

i dalej:

Do głównych celów nowej strategii leśnej UE należeć będzie skuteczne zalesianie oraz ochrona i rekultywacja lasów w Europie, co pozwoli zwiększyć pochłanianie CO₂, ograniczyć liczbę i zasięg pożarów lasów oraz promować biogospodarkę, przy pełnym poszanowaniu zasad ekologicznych, które sprzyjają bioróżnorodności (*European Commission* 2019)².

Ogłoszona wiosną 2020 roku Europejska Strategia Bioróżnorodności 2030 ustanowiła odbudowę ekosystemów jednym ze swoich czterech filarów, łącząc ją z planem posadzenia 3 miliardów drzew do 2030 roku (*European Commission* 2020). Po raz pierwszy w historii Unii Europejskiej *Strategia Leśna* (opublikowana 16 lipca 2021) wyraźnie ciąży w kierunku ochrony bioróżnorodności i odbudowy ekosystemów i jest nadbudowana na założeniach *Strategii Bioróżnorodności*. Publikacji *Strategii Leśnej* towarzyszyły plotki, iż Komisja Europejska rozważa utworzenie nowej Dyrekcji Generalnej, poświęconej wyłącznie kwestii lasów, co oznaczać by mogło wyjęcie spraw dotyczących lasów z gestii Europejskiego Komisarza ds. Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Obok bezprecedensowej wagi, jaką by w takiej sytuacji przypisano lasom i ich roli w Europie, oznaczałoby to również przeformułowanie zasady subsydiarności w odniesieniu do kwestii lasów. A zasada ta, jak można było się przekonać w tumultie głosów i sprzeciwów płynących ze strony państw członkowskich³, jest sprawą najwyższej

2 Wszystkie tłumaczenia tekstów obcojęzycznych, o ile nie zaznaczono inaczej, pochodzą od Autorki artykułu.

3 „W oparciu o traktaty UE powtarzamy, że odpowiedzialność za lasy spoczywa na państwach członkowskich i że wszystkie inicjatywy związane z lasami na szczeblu UE muszą

wagi w polityce wewnętrznej i międzynarodowej państw. Parafrazując zasadę subsydiarności, można by powiedzieć, że Unia Europejska jako wspólnota nie ma ingerować w kwestie lasów i leśnictwa swoich państw członkowskich, nie ma też tworzyć wspólnej dla nich polityki leśnej. Innymi słowy, lasy mają pozostać w wyłącznej kompetencji rządów poszczególnych państw członkowskich. Dlaczego ta zasada ma takie fundamentalne znaczenie w odniesieniu do lasów i dlaczego dyskusja na temat odnowy ekosystemów leśnych zmobilizowała europejskich ministrów i wywołała polityczną burzę od Brukseli, przez poszczególne stolice, aż do zarządców lasów w lokalnych jednostkach (*Gmina Supraśl...* 2021)? Aby, to zrozumieć, trzeba spojrzeć na las oczami państwa (Scott 1998).

Poniższy artykuł dotyczy relacji państwo – las i tego, jak i kiedy państwo tworzy dyskursy na temat lasu, tak aby służyły jego bieżącym celom i aktualnej polityce. Esej proponuje zarys podejścia teoretycznego do antropologicznych studiów nad praktykami zalesiania. Jednocześnie jest to przyczynek do bardziej rozbudowanych studiów porównawczych państw i ich podejścia do praktyk odnawiania lasów (ang. *forest restoration*). W poniższym artykule autorka przygląda się minionym działaniom, od końca XIX wieku do roku 1970, za pomocą których państwa zaborcze, ze szczególnym uwzględnieniem Prus, a następnie polskie państwo odtwarzały las. Proponuje ona uwzględnienie dyskursywnych praktyk nacjonalizacji lasów we współczesnych, w tym antropologicznych, badaniach nad zalesieniami. Tekst ten wpisuje się w szerszy nurt badań nad relacjami władzy wpisanymi i ucieleśnianymi przez działania związane z zarządzaniem przyrodą (np. Peluso 1993; Mathews 2011; Vasile 2020). Jednocześnie jest to wprowadzenie do poszerzonych badań łączących perspektywę historyczną ze współczesnym kontekstem dyskusji na temat odnowy ekosystemów leśnych w ramach Unii Europejskiej i globalnych agend. Ze względu na ograniczone miejsce tekst nie stanowi wyczerpującego, historycznego i opartego na chronologii studium.

Poniższy eseje, skupiając się na sadzeniu, a nie na wycinaniu lasów, opisuje zastosowanie narzędzi polityki zarządzania środowiskiem w celu utrzymania władzy nad dyskursywnymi i materialnymi działaniami w odniesieniu do krajobrazu przez państwa i/lub międzynarodowe agendy (Schwartz 2006). Ramą spinającą refleksje w tym eseju jest polityka ekologiczna połączona z historią i antropologią środowiskową.

być zgodne z zasadą pomocniczości i proporcjonalności, a także z kompetencjami państw członkowskich w tej dziedzinie” (Köstinger 2021).

2. Trzy spojrzenia na zalesianie

Podczas gdy większość współczesnych konfliktów w ramach leśnictwa dotyczy sporów o wycinkę, zarządzanie dostępnymi zasobami naturalnymi, dostęp do nich i władzę nad nimi, niewiele wiadomo o konfliktach dotyczących odbudowy ekosystemów leśnych, zwłaszcza w Europie, gdzie zmniejszanie się powierzchni lasów przestało być postrzegane jako problem przynajmniej od końca XX wieku – od 1990 do 2020 roku powierzchnia lasów w Europie wzrosła o 9% (*FOREST EUROPE 2020*). Sadzenie drzew, jak by się mogło wydawać, to oczekiwane działania będące w zgodzie z pryncypiami ochrony ekosystemów, służące w zasadzie wszystkim aktorom społecznym – ludzkim i nie tylko. Tymczasem, jak pokazują społeczne protesty w Irlandii (Asselin, Mee 2019) czy ścierające się dyskursy w Hiszpanii i Francji (Frei i in. 2020), nie jest to tak oczywiste.

Ten artykuł proponuje przyjrzenie się praktykom odnawiania lasów w trzech okresach: (1) koniec XIX wieku – do roku 1918; (2) 1918–1939; (3) 1945–1970. Te trzy okresy zostały wybrane, aby przeanalizować trzy różne podejścia do odnawiania lasu, charakterystyczne dla ówczesnych właścicieli lasów oraz ich krótko- i długoterminowych celów, odpowiednio (1) państw zaborczych na przykładzie zaboru pruskiego, (2) demokratycznego państwa polskiego, (3) socjalistycznego państwa polskiego. Kolejny czynnik związany z wyborem tych okresów dotyczy definiowania i intensywności zalesień. W drugiej połowie XIX wieku, wraz z rozwojem naukowego leśnictwa oraz doświadczeniami z zarządzania zamorskimi koloniami, zalesianie stało się działalnością planowaną i przeprowadzaną przez państwo. Aktywność ta była postrzegana jako służąca interesom państwa i przyjęła zorganizowany oraz scentralizowany charakter (Siiskonen 2015). W dwudziestoleciu międzywojennym zalesianie było zadaniem państwowego leśnictwa w ramach odrodzonej Rzeczypospolitej i miało charakter zorganizowany, uregulowany prawnie oraz obejmowało obszar całego kraju. Z kolei w latach 1945–1970 zalesienie na terytorium Polski charakteryzowało się dużą intensywnością, ze szczególną intensyfikacją w okresie 1966–1970, gdy to w krótkim czasie nastąpił blisko dwukrotny wzrost lesistości Polski (Rozkrut 2018). Po roku 1970 ta tendencja została przerwana z kolejnym znacznym wzrostem zalesień dopiero po roku 2002 (Gorzela 2006). Zatrzymanie się na roku 1970 pozwala tym samym uchwycić moment największego zainteresowania państwa socjalistycznego zalesianiem kraju. Tekst pomija okres transformacji od 1989 roku do współczesności. Wówczas dochodzi bowiem do znaczących zmian w ramach polskiego leśnictwa w efekcie zmiany ustrojowej, rosnącego wpływu dyskursów międzynarodowych i złożonych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych. Zmiany te skutkowały kluczowymi przeobrażeniami w dyskursach dotyczących lasu,

państwa i narodu (Konczal 2020). Wreszcie, autorka zdecydowała się opisać wybrane trzy okresy jako kluczowe dla uchwycenia długoterminowych przyczyn współczesnego podejścia państwa polskiego do kwestii lasu, manifestującego się w ciągu ostatnich miesięcy w reakcji na ewolucje polityki leśnej i środowiskowej Unii Europejskiej.

2.1. Pierwsze spojrzenie państwa – pomiędzy XIX wiekiem a rokiem 1918

Pod koniec XVIII wieku lesistość Polski w jej ówczesnych granicach wynosiła około 40% (Zajączkowski 2006). Pomiędzy 1795 a 1918 rokiem praktyki zalesiania i odnowy lasów były ściśle splecione z polityką leśną, leśną legislacją, modelem leśnictwa i warunkującą je wszystkie państwową myślą ekonomiczną zaborczych mocarstw. Ponieważ stopień rozwoju leśnictwa w państwach zaborczych był zróżnicowany, miało to bezpośredni wpływ na stan lasów, kształtowanie się stosunków własnościowych w lasach, a w konsekwencji także na praktyki odnawiania lasu (Broda 2000). Stosunki własnościowe zależały przede wszystkim od polityki gospodarczej rządów zaborczych. W zaborze pruskim pod wpływem liberalnej teorii ekonomicznej i wynikającego z niej przekonania, że ziemia i lasy będące w rękach prywatnych przynoszą państwu większe dochody niż te będące własnością państwa, rozpoczęto tam wyprzedzać majątków i lasów państwowych. W połowie XIX wieku zaczął się proces odwrotny – planowe powiększanie powierzchni lasów państwowych – jako wynik centralizacji, nacjonalizacji i umacniania roli państwa w Prusach (Scott 1998).

Od połowy XIX wieku w Prusach trwała zorganizowana przez państwo akcja zalesień. U jej podstaw leżał strach przed niedoborem surowca drzewnego (niem. *Holznot*). U progu industrializacji drewno stanowiło podstawowy zasób do produkcji energii. Ta sytuacja spowodowała debaty na temat potencjalnego, w krótkim czasie, niedoboru drewna, który z kolei mógłby ograniczyć rozwój przemysłu i miast. Strach przed owym niedoborem i zatrzymaniem postępu planowanego przez państwo uitorował drogę do zmian w polityce leśnej i – w ich rezultacie – do zorganizowanej przez państwo akcji zalesiania (Schott 1997). W omawianym stuleciu sytuacja społeczno-gospodarcza w zakresie użytkowania ziemi w Prusach również zaczęła się zmieniać. Wzrost wydajności rolnictwa znacznie zmniejszył opłacalność ekstensywnego użytkowania gruntów rolnych, prowadząc do zubożenia wsi oraz migracji do uprzemysławiających się ośrodków miejskich. Zmiany społeczno-gospodarcze, postęp naukowego leśnictwa oraz centralizacja gospodarki i administracji państwa stanowiły podatny grunt dla nowo wdrażanych projektów odnowy lasów przez Prusy (Winkel 2006). Od 1800 roku powierzchnia lasów w Prusach systematycznie

się zwiększała, co nastąpiło przede wszystkim na terenach górskich, ale także na północy i północnym wschodzie (Winkel 2006), w tym na terytorium ówczesnego zaboru pruskiego. Na ziemiach polskich zwiększanie powierzchni lasów państwowych odbywało się dwutorowo: (1) przez zalesianie nieużytków i gruntów nieprzydatnych rolniczo oraz (2) przez wykup gruntów rolnych (do zalesienia) i lasów z rąk polskich. Zalesienia na znaczną skalę na terytorium zaboru pruskiego prowadzono po 1870 roku, kiedy to rząd pruski przeznaczył na te cele środki z tzw. kontrybucji francuskiej (Broda 2006d). Były to przeważnie monokultury sosnowe, planowane, sadzone i zagospodarowywane zgodnie z zasadami ówczesnej nauki leśnej. Ten sposób zarządzania lasem został wprowadzony jako nowe narzędzie organizacji państwa i ludności, a w dalszej perspektywie miał na celu radykalne przekształcenie krajobrazu i społeczeństwa, jednocześnie zapewniając odpowiednie ilości surowca drzewnego na potrzeby państwa. Tym samym, sytuacja w zaborze pruskim powiązana może zostać z rozwojem sytuacji w koloniach i planów na długoterminowe zagospodarowanie lasów na tych obszarach. Doświadczenia zdobywane w zamorskich terytoriach i w Prusach Wschodnich pozwalały Państwu Pruskiemu rozwijać plany podporządkowywania i transformacji podległej mu ludności poprzez przekształcanie ekosystemów leśnych (Sunseri 2012) przy jednoczesnym zabezpieczeniu długoterminowych zasobów surowca drzewnego.

2.2. Drugie spojrzenie państwa – 1918–1939

W 1919 roku około 240 tys. ha wylesionych gruntów zostało przejętych od uprzednich zaborców i zarejestrowanych jako obszary lasów państwowych. Ponad 213 tys. ha stanowiły zręby wojenne, a 26,5 tys. ha obejmowały lasy spalone, zniszczone młode drzewostany oraz tereny o wyjąłowanej glebie (Jaworski 2006).

W okresie międzywojennym ogólna powierzchnia lasów na ówczesnych ziemiach polskich szacowana była na 19,6% w 1922 roku i 22,2% w 1937 roku (Broda 2006a). Jakkolwiek może to wyglądać na znaczny wzrost w tak krótkim czasie, to jednak same liczby mogą być mylące. Według danych Departamentu Ochrony Lasu za lata 1919–1928, mimo podjętych działań odnowieniowych w lasach państwowych spadek powierzchni leśnej trwał nadal. Wylesianie związane było z ówczesnymi reformami gospodarczymi młodego państwa polskiego z lat 1920 i 1925, dotyczącymi rozparcelowywania majątków ziemskich wśród małorolnych i bezrolnych chłopów. Zwykle do parcelacji przeznaczano najgorsze grunty, często wcześniej wylesione, tuż po wycięciu drzewostanów. Obok tego bardzo ważną pozycję w programie oszczędnościowym rządu polskiego zajmowały dochody z utworzonego w 1924 roku przedsiębiorstwa państwowego Polskie

Lasy Państwowe. Zgodnie z planem finansowym Ministerstwa Skarbu na lata 1924 i 1925, dotyczącym naprawy skarbu państwa, dochody z Polskich Lasów Państwowych miały stanowić ponad 1/3 wszystkich dochodów z ówczesnych przedsiębiorstw państwowych. W 1924 roku rząd polski zawarł umowę z brytyjską firmą Timber Century na eksploatację nadleśnictw w Puszczy Białowieskiej. Kontrakt ten został anulowany przez rząd polski w 1929 roku. W konsekwencji rząd polski musiał zapłacić znaczną karę finansową, która stanowiła istotne obciążenie dla budżetu. Decyzja ta może być postrzegana jako punkt zwrotny w zmianie polityki leśnej państwa, a także narracji o wylesianiu i odtwarzaniu lasów (Konczal 2020)⁴.

W latach 1918–1939 w wyniku zalesień udział lasów państwowych wzrósł o 7%. Polskie Lasy Państwowe zalesiły powierzchnię 700 tys. ha. W tym samym okresie prywatni właściciele, którzy w 1923 roku posiadali ponad 2/3 ogólnej powierzchni leśnej i gospodarowali na niej, zalesili 180 tys. ha (Broda 2006a). W omawianym okresie Polskie Lasy Państwowe realizowały systematycznie odnowienia i zalesienia, wymiany za grunty orne oraz wykupy lasów z rąk prywatnych. Dodatkowy impuls do odnowień przyniosło nowe ustawodawstwo. We wrześniu 1936 roku znowelizowano rozporządzenie Prezydenta RP o Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe, w którym stwierdzono, że ogólna powierzchnia leśna będąca w posiadaniu i zarządzie państwowego przedsiębiorstwa Lasy Państwowe nie może ulec zmniejszeniu. W związku z tym ustawa zobowiązywała Lasy Państwowe do nabywania lasów prywatnych, a także gruntów nieleśnych, których odnowienie leżało w interesie państwa polskiego (Broda 2006b).

W okresie 1918–1939 szczególnie w lasach zarządzanych przez Lasy Państwowe zapoczątkowano warunki do kompleksowej odbudowy zdegradowanych ekosystemów. Borykając się ze zniszczeniami wojennymi, skutkami rabunkowej gospodarki państw zaborczych i trudną sytuacją gospodarczą, leśnicy powoli wprowadzali zorganizowane odnowienia lasu na ziemi polskie. Na terenach zarządzanych przez Lasy Państwowe w latach 1919–1939 stosunek odnowienia lasu do pozyskania drewna był dodatni. Nie dotyczyło to jednak większości lasów prywatnych, które w 1939 roku stanowiły 63,4% ogólnej powierzchni leśnej ówczesnej Polski. Działania te skupiały się na zagospodarowaniu wspomnianych szkód, ale także na poprawie stanu zdrowotnego i jakości istniejącego drzewostanu.

4 Decyzja ta była jednak częściowo umotywowana ekonomicznie i stanowiła część kompleksowych reform przedsiębiorstwa państwowego Polskie Lasy Państwowe.

Te cele ekologiczne były ściśle powiązane z celami ekonomicznymi Lasów Państwowych, państwa i jego budżetu. Młode państwo polskie widziało w swoich lasach zarówno krótko- jak i długoterminowe inwestycje oraz zyski ekonomiczne. Odnowa lasu i jej przebieg były również wynikiem szerokich przemian społecznych. Mimo że zasady leśnictwa były żywo importowane z niemieckiego modelu leśnictwa, a leśnicy nawiązywali do niemiecko-austriackich tradycji leśnych, to stopniowo otwierano technika i akademie leśne, w których na pierwszy plan wysuwała się specyfika polskiego kontekstu leśnego. Ważnym czynnikiem stały się również prace badawcze i naukowe omawiające polskie lasy. Odnowa lasu i budowa polskiego leśnictwa były definiowane jako projekt narodowy, głęboko związany z ideą odrodzonego narodu polskiego. Odnawianie lasów było postrzegane jako część procesu odbudowy narodu polskiego. Grupa zawodowa leśników odgrywała w tym narodowym projekcie kluczową rolę. W tym okresie ukształtował się wizerunek „polskiego leśnika”. W jego osobie wiedza o lasach i ich specyfice była ściśle powiązana z miłością do ojczyzny. Przywiązanie do polskich lasów stało się równoznaczne z przywiązaniem do narodu polskiego, a bycie dobrym leśnikiem – z byciem dobrym synem narodu. Chronić i dbać o polskie lasy znaczyło tyle co chronić państwo polskie i dbać o nie⁵. W tym sensie ustanowiony został związek między swoiście rozumianym dobrem kraju a dobrem lasów, a także tym, kto i jak może nimi gospodarować (Konczal 2020).

2.3. Trzecie spojrzenie państwa – 1945–1970

W 1939 roku lesistość ówczesnego terytorium Polski szacowana była na 22,2% (Broda 2006a). W 1946 roku ogólna lesistość na ówczesnym terenie Polski miała wynosić około 20,8%. Spadek lesistości związany był z działaniami wojennymi, rabunkową gospodarką okupantów i zmianą granic. Polska w 1945 roku znacząco przesunęła się na zachód, tracąc jednocześnie swoje dotychczasowe ziemie wschodnie, które charakteryzowały się większą lesistością niż tzw. Ziemie Odzyskane. Obecnie lesistość Polski wynosi około 29,6% (2021). Największy wzrost odnotowano w latach 1946–1970 – ze wspomnianych 20,8% do 27% (Rozkrut 2018). Istotną przyczyną tego wzrostu było zalesianie opuszczonych gruntów rolnych. Z kolei głównym powodem znacznego zwiększenia się obszaru opuszczonych gruntów była ówczesna sytuacja polityczna państwa polskiego. Za istotne czynniki z tym związane należy uznać masową migrację pod koniec

5 Celowo używam form męskich, gdyż w tej figurze retorycznej i narracjach polski leśnik zawsze był przedstawiany jako mężczyzna.

lat czterdziestych XX wieku spowodowaną zasiedlaniem ziem północnych i zachodnich oraz przesiedleniami z południowo-wschodnich obszarów Polski (Gorzelał 2006).

W 1944 roku, jeszcze przed zakończeniem II wojny światowej, na podstawie dwóch dekretów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego upaństwowiono 85% powierzchni lasów i prawie cały przemysł drzewny (Broda 2006c). Już w 1949 roku socjalistyczne państwo wydało ustawę dotyczącą odnawiania lasów na gruntach rolnych. Głównym celem tego nowego ustawodawstwa dotyczącego zalesiania było długoterminowe odtworzenie ekosystemów leśnych. W latach 1945–1970 stosowano prosty model zalesiania – sadzenie sadzonek na gruntach porolnych w bruzdach. Ze względu na słabe rozpoznanie warunków siedliskowych i niskie koszty produkcji sadzonek sosny odnowienia te skutkowały powstaniem głównie monokultur sosnowych (Gorzelał 2006). Dla rolników, którym udało się zachować ziemię po ustawach z 1944 roku, zalesianie i odnawianie gruntów było jedynym sposobem na uniknięcie utraty własności.

W pierwszych latach po II wojnie światowej wzrastała liczba odnowień leśnych. W 1949 roku odnotowano ich rekordową liczbę – 240 tys. ha, z czego 26 tys. ha nastąpiło w sposób naturalny (Bernadzki 2006). Choć trudno zweryfikować te liczby, naturalne odnowienie lasu miało miejsce na terenach opuszczonych w wyniku przesiedleń ludności, jak np. w Bieszczadach, w ramach tzw. operacji „Wisła”. W 1947 roku ok. 141 tys. cywilów zostało przymusowo przesiedlonych z Bieszczadów na uprzednio niemieckie tereny, przyłączone do Polski pod koniec II wojny światowej. Konsekwencją całkowitego wyludnienia regionu, zaprzestania uprawy gruntów oraz postępującego naturalnego odnawiania lasu była znacząca zmiana krajobrazu, w tym zarastanie górskich łąk i pastwisk oraz utrata krajobrazu kulturowego. Z jednej strony zaowocowało to nową dynamiką gatunkową (ekspansja gatunków pionierskich, takich jak wierzba, osika, brzoza, ale także wzrost liczebności jeleniowatych), z drugiej zaś stworzyło ostoję dla rzadkich gatunków (np. wilków, rysi, niedźwiedzi; Wolski 2016).

Począwszy od 1945 roku, odnawianie lasu zostało ponownie ściśle powiązane z programem państwa. Okres socjalistyczny był w Polsce czasem leśnictwa zorientowanego w znacznej mierze na pozyskanie surowca drzewnego. Leśnictwo i drewno były częścią gospodarki centralnie planowanej i miały na celu wspieranie innych gałęzi gospodarki oraz przemysłu. Las był postrzegany przez pryzmat drewna – rozumianego jako zasób gospodarczy. Miało to duży wpływ na podejście do odnawiania lasu. Choć ideą były odnowienia na nieużytkach i zwiększenie ogólnej lesistości, to jednak zasadniczym zamia-

rem była realizacja celów gospodarczych państwa socjalistycznego. Działania te odbywały się głównie z wykorzystaniem drzew iglastych (sosna zwyczajna) i w sposób przemysłowy. W efekcie tego powstały monokultury sosnowe, wrażliwe na obecne warunki klimatyczne i skutki zmian klimatu, takie jak epidemie szkodników, susze czy burze.

3. Las jest władzą

Na obszarach, które należą dzisiaj do państwa polskiego, w okresie od końca XIX wieku odnawianie lasu było podejmowane głównie przez władze państwowe i wiązało się z krótko- i długoterminowymi celami państwa. W omawianym okresie można je określić jako (1) cele gospodarcze i (2) projekty narodowe. W przypadku trzech rządzących podmiotów: Prus, II Rzeczypospolitej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ich indywidualne spojrzenie na odnawianie lasu było ściśle związane z ówczesnym postrzeganiem lasu przez państwo i wiązało ideę kluczowego zasobu z jego rozwojem. Sposób, w jaki podjęto się odnawiania lasu, odzwierciedlał szersze podejście państwa do leśnictwa, lasów i ich rozumienia (Scott 1998). Praktyki odnawiania lasów były więc zorganizowane i wykonywane jako działalność państwowa, a także zdefiniowane jako mające kluczowe znaczenie polityczne.

W odniesieniu do zaboru pruskiego ten cel związany był z transformowaniem i podporządkowaniem terytoriów i ich ludności, w tym terytoriów marginalnych, granicznych, podbitych i przejętych. Tym samym, praktyki zalesiania zaborcy pruskiego na ziemiach polskich mogą być rozpatrywane jako praktyki kolonizatorskie, które celowały w zapewnienie kolonizatorom określonych surowców potrzebnych do rozwoju gospodarczego, takich jak drewno, oraz głęboką transformację tożsamości społeczeństw zamieszkujących kolonizowane terytoria (Chakrabarty 2011). Podczas gdy strach przed ograniczeniem rozwoju miast w centrum imperium, związanym z potencjalnymi niedoborami surowca drzewnego, motywował Państwo Pruskie do nowych inicjatyw związanych z zalesianiem, działania te prowadzone były na rubieżach imperium – na opuszczonych i marginalnych terenach, w zaborze pruskim i zamorskich koloniach (Schott 1997; Sunseri 2012). Praktyki zalesiania wyznaczały geografie władzy w podobny sposób jak zakładane zamorskie plantacje (Haraway i in. 2015) i tym samym współtworzyły wyobrażone geografie (ang. *imagined* lub *imaginative geographies*) – rezultaty uprzedzeń, pragnień i relacji władzy na sposoby, w jakie miejsca, krajo-brazy i grupy były reprezentowane w dyskursie i działaniach kolonizatorów (Said 1991).

W latach 1918–1939 działania związane z zalesianiem były nadzorowane i najczęściej również wykonywane przez państwowych leśników. Gdy podejmowane na gruntach prywatnych, były inicjowane i/lub wspierane przez państwo. Państwo i służby leśne brały na siebie początkowy ciężar finansowy i organizacyjny. W 1924 roku powołane zostały Polskie Lasy Państwowe – instytucja postrzegana jako przedłużenie państwa i jego władzy. Początki Polskich Lasów Państwowych ściśle powiązane zostały z odbudowywaniem polskiego państwa narodowego. Leśnicy tego okresu byli przedstawiani jako oddani idei odrodzonego kraju i narodu, pracujący na rzecz jego odbudowy poprzez dbanie o (teraz) polskie lasy, ich zdrowie i rozwój (Krawczyk 2010). W tym kontekście dobro narodu oznaczało jego rozwój gospodarczy – praktyki zalesiania w czasie dwudziestolecia międzywojennego miały wyraźny komponent ekonomiczny. Państwo polskie ponosiło znaczące nakłady na zalesianie, ponieważ widziało lasy jako długoterminową inwestycję w zabezpieczenie rozwoju i postępu państwa. Dlatego dyskursywna nacjonalizacja lasów miała na celu złączenie narracji ekonomicznej i patriotycznej. Drzewa tym samym stały się synonimem rozwoju narodowej gospodarki. W okresie socjalizmu odnowienie lasu odbywało się na gruntach upaństwowionych, a jak wskazano wyżej, na gruntach prywatnych było wykorzystywane jako strategia zachowania własności nad gruntami. Zalesianie było ściśle wpisane w cele ówczesnego leśnictwa, które może zostać scharakteryzowane jako surowcowe. Leśne uprawy skupiały się na maksymalizacji produkcji – wyprodukowaniu jak największej ilości drewna. Dla celów zarządzania, kontroli i efektywności przyjmowały formę monokultur. Po raz kolejny las stał się synonimem definiowanego przez państwo rozwoju. Zalesianie terenów na tak zwanych Ziemiach Odzyskanych czy przejętych terenach rolniczych było sposobem na implementację nowego ustroju i ideologii państwa, a przez to transformowanie społeczeństwa. Tym samym, las był nośnikiem wizji przyszłości, do której prowadzić miała modernizacja nowych i „zacofanych” terenów. Społeczeństwo i leśny krajobraz miały stać się produktywnie. Leśny krajobraz podobnie jak w czasach kolonizacji stał się architekturą dla nowej ideologii (Konczal 2017a: 256–234).

Z perspektywy ekologicznej długofalowe korzyści i konsekwencje odnowy lasów były widoczne dopiero w drugiej połowie XX wieku. Konsekwencje środowiskowe obejmują znaczący wzrost powierzchni leśnej na dzisiejszym terytorium Polski (o prawie 50%), co z kolei zwiększyło zdolności retencyjne lasów, poprawiło kontrolę erozji i ochronę gleby, a także przyczyniło się do wzrostu różnorodności biologicznej. Z drugiej strony, te zmiany w krajobrazie charakteryzowały się dominacją monokultur sosnowych –

ekosystemów o ograniczonej odporności na zaburzenia (zarówno naturalne, jak i antropogeniczne). Konsekwencje ekonomiczne odnoszą się do zysków państwowego gospodarstwa leśnego Lasy Państwowe, które pozyskiwało surowiec drzewny z drzewostanów powstałych w trakcie działań odnowieniowych. Jednocześnie wiązało się to z rozwojem rynku i przemysłu drzewnego, a także ze wzrostem zatrudnienia, zwłaszcza na obszarach wiejskich, gdzie zmieniło ono swoją specyfikę (prace związane z leśnictwem stały się ważnym źródłem dochodów na obszarach wiejskich). Jeśli chodzi o skutki społeczne, to w wyniku wzrostu powierzchni lasów państwowe gospodarstwo leśne Lasy Państwowe zaczęło zarządzać prawie 1/3 powierzchni kraju. Z rozwojem państwowego gospodarstwa leśnego Lasy Państwowe oraz nowych form zatrudnienia ewoluowały stosunki społeczne, ponownie głównie na wsi, gdzie grupa leśników stała się znaczącym elementem społeczeństw wiejskich. Działania związane z odnawianiem lasów przyczyniły się do budowania wizerunku „polskiego leśnika” – ważnego składnika narodowego mitu leśnego i specyficznego rozumienia dobra lasów w Polsce (Konczal 2017b). Ze zmianą krajobrazu ewoluowała społeczna percepcja terenów leśnych, które w drugiej połowie XX i na początku XXI wieku stały się ważnym terenem rekreacyjnym dla stale rosnącej populacji miast (Ciesielski, Stereńczak 2018). Jednocześnie w rezultacie zmian klimatu i ich widocznych skutków lasy, ich ochrona i znaczenie dla walki z globalnym ociepleniem stały się jednym z głównych tematów aktywności obywatelskiej, angażującej i zrzeszającej społeczeństwo. W tym samym czasie koncepcje dotyczące zarządzania lasami i odnowy ekosystemów leśnych urosły do rangi jednego z najważniejszych tematów dyskusji międzynarodowych i ponadpaństwowych negocjacji (United Nation 2021).

4. Polski Zielony Opór

Gdy w 2020, a potem w 2021 roku Komisja Europejska poinformowała o przygotowaniach i konsultacjach do nowo tworzonych Strategii na Rzecz Bioróżnorodności 2030 oraz Strategii Leśnej 2030 wszyscy zainteresowani polityką leśną w Polsce spodziewali się ciekawych dyskusji, lecz mało kto mógł przewidzieć serię protestów. Prośrodowiskowe postulaty Unii Europejskiej, jak zalesianie oraz ochrona i rekultywacja lasów, mogłyby wydawać się wyczekiwanymi rozwiązaniami w obliczu nasilających się zmian klimatycznych. Tymczasem od połowy 2020 roku do połowy 2021 roku przetoczyła się przez Polskę debata, w której Europejski Zielony Ład, Strategia na Rzecz Bioróżnorodności 2030 oraz Strategia Leśna 2030 stały się obiektami krytyki

i zyskały miano sprzecznych z polską racją stanu. Merytorycznie kwestie sięgały problemów definicji ochrony ścisłej, starodrzewu, wyznaczania obszarów chronionych. W praktyce jednak dyskusja w mediach, wśród leśników oraz polityków dotyczyła dwóch kwestii: pozyskania drewna i zasady subsydiarności, które mogą zostać przyrównane do: (1) celów gospodarczych i (2) projektu narodowego charakterystycznych dla trzech okresów omówionych w poprzednim rozdziale.

Na początku 2021 roku Komisja Europejska ogłosiła plan społecznych konsultacji planowanej Strategii Leśnej 2030. Konsultacje te poprzedzone zostały publikacją w 2020 roku *Strategii Bioróżnorodności i Europejskiego Zielonego Ładu*. Już wówczas widoczne było, że będzie to bezprecedensowa *Strategia Leśna*, koncentrująca się na ochronie przyrody – innymi słowy, zajmie się raczej sadzeniem, aniżeli wycinaniem drzew. Konsultacje społeczne nad Strategią szeroko komentowano w środowiskach związanych z polityką i gospodarką leśną, a wyciek projektu Strategii w czerwcu 2021 roku spowodował gwałtowne reakcje. Jeszcze w kwietniu 2021 roku na zlecenia Lasów Państwowych została przygotowana seria raportów będąca odpowiedzią na toczące się konsultacje (Brzeziecki 2021; Grodzki 2021; Wysocka-Fijorek 2021) i częściowo krytykująca plany Strategii. Jednak największe kontrowersje wzbudziły ekspertyza przygotowana przez Deloitte Polska (Deloitte Polska 2021) oraz ekspertyza Lasów Państwowych (Lasy Państwowe 2021b) – obie skupiające się na potencjalnych skutkach wprowadzenia Strategii (Bioróżnorodności i Leśnej), zwłaszcza dla pozyskania drewna, oraz powiązaniem przemysłu drzewnym, krajowej gospodarce i ostatecznie sytuacji społeczno-ekonomicznej w kraju. Analiza Deloitte omawiała różne scenariusze zmniejszenia pozyskania drewna i tym samym kosztów tego zaniechania dla gospodarki i różnych grup społecznych zatrudnionych bezpośrednio i pośrednio przy pozyskaniu drewna lub je wykorzystujących. W tym samym czasie media społecznościowe obiegały materiały wideo, wywiady i wykłady przygotowywane przez leśników, zakłady usług leśnych, zakłady meblarskie krytykujące potencjalną implementację *Strategii na Rzecz Bioróżnorodności, Strategii Leśnej* i Zielonego Ładu jako sprzecznych z interesami polskiej gospodarki i polskich przedsiębiorców. Część mediów przedstawiała te dokumenty jako zagrażające sytuacji polskich lasów (*Tylko u nas...*, dostęp 2021). Potencjalne ich wprowadzenie widziane było jako ograniczenie możliwości rozwoju polskiej gospodarki i, tym samym, zagrożenie dla Polski. Dostęp do lasu i drewna jako kluczowego zasobu stał się ponownie synonimem i gwarantem rozwoju kraju. Podobnie jak w czasach strachu przed niedoborem surowca drzewnego w drugiej połowie XIX wieku w Prusach czy później w II Rzeczypospolitej i Rzeczypospolitej Ludowej, długoterminowe

zabezpieczenie surowca drzewnego i strach przed jego brakiem są pryzmatem, przez który państwo widzi las na terytorium Polski. Współcześnie jednak reprezentowane jest ono przez wybierany w powszechnych wyborach rząd, który potrzebuje wsparcia swoich obywateli i ich wiary w jego leśną optykę. W tym celu, oprócz dyskursu gospodarczego związanego z ograniczeniem pozyskania drewna i jego wpływem na sytuację społeczno-ekonomiczną, mobilizowane są także możliwości, które daje idea lasu projektu narodowego rozwijana od dwudziestolecia międzywojennego.

Gdy w styczniu 2021 roku Komisja Europejska otworzyła społeczne konsultacje na temat *Strategii Leśnej*, instytucja Lasów Państwowych, część polityków reprezentujących obecny rząd i organizacji podzielających jego wizję leśnictwa zachęcała w mediach społecznościowych, podczas spotkań, debat oraz poprzez korespondencję elektroniczną do wzięcia udziału w tychże konsultacjach i wyrażenia swojego sprzeciwu wobec proponowanych w *Strategii Leśnej* rozwiązań. Lasy Państwowe przygotowały specjalną prezentację, w której instruowały, jak wypełnić formularz konsultacyjny, tak aby interes polski, to jest polskich lasów, został uwzględniony.

W prezentacji instruktażowej dodatkowa informacja wyjaśniała: „Zgodnie z principiami suwerenności i kompetencji państw członkowskich w zarządzaniu lasami gospodarka leśna w Polsce realizuje zasady wielofunkcyjności lasów, wskazując na równe znaczenie trzech filarów zrównoważonego rozwoju – ekonomicznego, środowiskowego i społecznego”. Jest to nawiązanie do zasady subsydiarności – lasy mają służyć najpierw interesom państwa i to ono ma decydować o ich losie. Przyjrzenie się temu, jak podejście do lasu rozwijało się od końca XIX wieku do 1970 roku, może pomóc w lepszym zrozumieniu, dlaczego i jak zasada subsydiarności jest wykorzystywana przez polskie władze w 2021 roku. Państwo i jego reprezentanci w postaci rządu są świadomi tego, jak skutecznym narzędziem przeobrażania społeczeństwa była transformacja krajobrazu leśnego poprzez zwiększanie lesistości Polski i uczynienie z lasu jednego z głównych obszarów rekreacji Polaków. W dzisiejszej sytuacji mogą mobilizować w sposób ideologiczny i propagandowy przeszłe dyskursy związane z powiązaniem leśnika i narodu oraz leśnego mitu spajającego w jedno naród i las (Konczal 2017a). Widać to w wypowiedziach polityków, jak tej z 8 października 2021, w której Paweł Sałek, doradca prezydenta zajmujący się sprawami ochrony środowiska, polityki klimatycznej i zrównoważonego rozwoju mówił, iż:

Las dla Polaka jest tym, co morze dla Anglika. To jest wpisane w naszą historię, kulturę i tradycję [...]. I nie możemy dopuścić do tego,

ażeby to podejście, które jest stosowane w Polsce od wieków, doznało uszczerbku wskutek wprowadzania różnego rodzaju zapisów, które mówiąc wprost, będą szkodliwe także dla ochrony przyrody (Lasy Państwowe 2021b).

W podobnym tonie wypowiadała się Małgorzata Golińska, Sekretarz Stanu, Ministerstwo Klimatu i Środowiska:

My mamy za sobą tak bogate, ale i trudne doświadczenia, które doprowadziły nas do takiego a nie innego postrzegania tych dwóch dokumentów [Strategii na Rzecz Bioróżnorodności 2030 oraz Strategii Leśnej 2030 – A.K.] i jesteśmy w stanie podzielić się tymi naszymi doświadczeniami z innymi państwami. Mało tego, jesteśmy w stanie pokazać, jak walczyć o gatunki, jak walczyć o siedliska – bo my to robimy. My to robimy od wielu lat i za to Państwu, leśnikom [...] bardzo dziękuję (Lasy Państwowe 2021b).

Narracja o państwowej roli lasów nie była ograniczona wyłącznie do leśników i branży drzewno-leśnej. W innym wywiadzie z Sałkiem redaktor stwierdza, że: „W sytuacji, gdyby proponowane przez UE rozwiązania weszły w życie, byłoby to równoznaczne z wprowadzeniem zakazu zbierania jagód i grzybów czy pozyskiwania drewna” (*Tylko u nas...* 2021). Co sugeruje wywiad, przejście przez Unię Europejską kontroli nad leśną legislacją oznaczałby ograniczenia dla wszystkich użytkowników lasu. Skuteczność argumentacji polskiego dyskursu leśnego była widoczna podczas ogłaszania rezultatów publicznych konsultacji na temat Strategii Leśnej, w których z blisko 20 tysięcy odpowiedzi otrzymanych przez Komisję Europejską z wszystkich państw członkowskich 91% pochodziło z Polski.

Rezultatem opisanego „polski zielonego oporu” w stosunku do aktualnych dokumentów przygotowywanych przez Komisję Europejską jest ponowne złączenie nie tylko narracji i dyskursów o leśnictwie, narodzie i państwie, ale ich działań i wspólnie definiowanych interesów. Jest to sytuacja odwrotna do tej z lat 1989–2017, w której to złączenie leśnictwa i państwa miało charakter dyskursywny, a narracja o połączeniu leśnictwa i narodu wykorzystywana była głównie do celów leśnictwa, które nie zawsze były zbieżne z celami państwa. W tych działaniach to leśnicy byli stroną stroną wykorzystującą szanse płynące z transformacji ustrojowej i międzynarodowych dyskursów (Konczal 2017a, 2020). W latach 2020–2021 leśnicy i leśnictwo stali się raczej instrumentami w leśnej narracji i w implementacji leśnego spojrzenia państwa.

5. Leśna lekcja

Czego możemy nauczyć się z przeszłych działań związanych z odbudową ekosystemów i historii zalesień, zwłaszcza gdy analizujemy aktualne dyskusje i działania związane z odnową ekosystemów? Działania te pomagają prześledzić to, jak środowisko i las były systematycznie konstruowane jako obiekty wymagające nadzoru i uwagi zorganizowanych instytucji będących przedłużeniem państw. Dzisiejsze dyskusje na temat potrzeby odnowy ekosystemów leśnych w Unii Europejskiej i w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych są kolejną odsłoną negocjacji na temat tego, czym jest las i jaka narracja na jego temat ma dominować na konkretnym terytorium – las jako zasób surowca i podstawa gospodarki, las jako ekosystem i nośnik bioróżnorodności czy las jako podstawowe narzędzie w mitygacji zmian klimatu. Najzacieklejsze negocjacje, jeśli się nawet mogło tak wydawać, nie toczą się wyłącznie na lokalnym poziomie, pomiędzy użytkownikami lasów i tymi, którzy je zamieszkują, ale pomiędzy tymi, którzy wyznaczają optykę widzenia – wpływowymi instytucjami. Tłumacząc, dlaczego jest tak trudno wyrwać się z optyki widzenia instytucji i zaproponować alternatywne sposoby widzenia i zarządzania środowiskiem, Arun Agrawal pisze o potrzebie głębokich zmian w relacjach między: (1) państwem a lokalnymi społecznościami; (2) lokalnymi społecznościami a ich reprezentantami; (3) lokalnymi mieszkańcami a lasem (Agrawal 2005: 6–8). Gdy Marco Onida analizuje aktualne spory w środowiskowej polityce Unii Europejskiej, pisze, że „drzewa i lasy w Europie jeszcze nigdy nie były w centrum uwagi, tak jak teraz” (Onida 2021: 1), ma on na myśli negocjacje między Komisją Europejską a państwami członkowskimi i spór o zasadę subsydiarności, a nie wyjątkowe zainteresowanie społeczeństwa lasami na poziomie lokalnym, które ma miejsce w tym samym czasie. To spór o to, czyja wersja i – co za tym idzie – czyja władza (w tym przypadku też jurysdykcja) ma obowiązywać w lesie. Nie są to więc tylko „neutralne działania”, które tak trafnie demaskuje Carol Carpenter (Carpenter 2020), ale przedłużenie dyskusji rozpoczętych z naukowym leśnictwem i kolonialnymi poczynaniami tegoż leśnictwa, które to później zostały wbudowane i ucieleśnione przez aparat państwowy i międzynarodowe instytucje. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *the Food and Agriculture Organization* *FAO*), odpowiedzialna za ogłoszenie w 2021 roku i wdrażanie Dekady Odnowy Ekosystemów, pod względem instytucjonalnym i organizacyjnym została zbudowana na założeniach wypracowanych w ramach niemieckiego modelu leśnictwa, w tym leśnictwa kolonialnego. Jak pisze Thaddeus Sunseri:

Gdy w 1945 roku skolonizowany świat zaczął odzyskiwać niepodległość, FAO, dziedzicząc roszczenia do naukowej hegemonii nad lasami,

umożliwiło Globalnej Północy kształtowanie tego, w jaki sposób zasoby leśne Globalnego Południa będą wykorzystane w najbliższej przyszłości (Sunseri 2012: 342).

Peter Vandergeest i Nancy Lee Peluso piszą o FAO jako o „współczesnym leśnym imperium”, które swoje działania opiera na dziedzictwie niemieckiego kolonialnego leśnictwa, w ramach którego propagowany jest model „leśnictwa dla rozwoju” (Vandergeest, Peluso 2006). Te działania wzmacniają hegemoniczną biurokrację leśnych instytucji i cementują ideę państwa jako scentralizowanej maszyny z leśnym aparatem w służbie rozwoju, gdzie rozwój jest każdorazowo definiowany w dialogu z celami państwa – czy to jako rozwój ekonomiczny, czy zielony rozwój w odpowiedzi na niezaprzeczone dowody na zmiany klimatu (IPCC 2021). Propagując idee zielonego rozwoju, instytucje takie jak FAO czy Komisja Europejska swoimi leśnymi i środowiskowymi politykami współtworzą *zielone rubieże*⁶. To termin, który w analogii do poczynań uchwyconych w ramach koncepcji ekologii cienia opisuje dyskursywne i materialne rezultaty polityk środowiskowych i leśnych implementowanych przez międzynarodowe instytucje i agendy w wiejskich, często będących w trudnej sytuacji ekonomicznej, regionach. Zielone rubieże to dyskursywne i materialne realizacje wyobrażonych geografii – obszary „na krańcach map” czy to politycznych jednostek, jak Unia Europejska i państwa narodowe, czy mentalnych, jak „Polska B”, „Europa Wschodnia” czy „Globalne Południe”. Na krańce wypychana jest ochrona przyrody. Miejsca te konstruowane są jako „ostoje bioróżnorodności”, „naturalny kapitał”, „podstawa do walki ze zmianami klimatu” w pierwszej kolejności przez polityki oraz decyzje polityczne, a następnie poprzez materialne działania będące konsekwencjami tych polityk. Spojrzenie na aktualnie promowane i wdrażane aktywności związane z odbudową ekosystemów leśnych właśnie poprzez soczewkę zielonych rubieży wnosi nową perspektywę do dyskusji o współczesnych wymiarach konfliktów środowiskowych i poszerza rozumienie złożonych wymiarów relacji środowiskowych. Dzisiejsze polityki związane z zalesianiem mogą być widziane jako kolejny przykład ekologii cienia. Przyczyniają się one do tworzenia nowych zielonych rubieży, które w analogii do zalesień w koloniach, marginalnych obszarów imperiów lub socjalistycznych zacofanych peryferii wyznaczają nowe wyobrażone geografie – powielają dyskursy wbudowane i ucieleśnione przez wpływowe, międzynarodowe instytucje i ich jednowymiarowe spojrzenie na las. Jednakże, jak pokazują nowe ruchy społeczne i nowa refleksja, także w ramach naukowego leśnictwa nowe,

6 Koncepcja rozwijana przez autorkę i Jodi Asselin.

alternatywne spojrzenie jest możliwe. Jego implementacja z kolei będzie dużo trudniejsza (Rykowski 2019).

Okoliczności, które doprowadziły do braku reprezentacji lokalnych mieszkańców czy problematyczne polityki odnowy ekosystemów leśnych, są zjawiskami wykraczającymi poza lokalności, w których są zakorzenione. Występują one w miejscach, do których dociera porządkujące spojrzenie państwa lub agend międzynarodowych. Z drugiej strony, aby zrozumieć współczesny krajobraz, złożone międzygatunkowe relacje, które są w nim osadzone, potrzebne jest spojrzenie w przeszłość – uchwycenie przeszłych krajobrazów, wyczytanie z krajobrazu jego przeszłości, idei które kształtowały ówczesne państwa, definicji, które kształtowały lasy. Jak pisze Andrew Mathews:

Rządowe instytucje roszczą sobie prawo do bycia określonym podmiotem, który funkcjonuje w czasie, jest bardzo wytrzymały i solidny. Gdy jednak zaczynamy patrzeć na nie przez pryzmat dłuższego czasu, nie przypominają one niczego takiego. I gdy śledzi się historię na przykład lasu sosnowego albo krajobrazu, tego, jak wślizguje się ona do głównej historii, tylko częściowo łącząc się z ludzkimi próbami jej kontrolowania, rzeczywiście pomaga to w zrozumieniu rodzajów oddziaływań, jakie krajobraz może wywierać na polityczne projekty, jakie słabości państwa może on obnażać podczas prób wprowadzania jego kontroli, jak wchodzi lub nie wchodzi w relacje, jak przy wielu okazjach historii krajobrazu i państwa przenikają się (Mathews 2011: 4).

Przyglądanie się przypadkom konkretnych działań związanych z odbudową ekosystemów leśnych pozwala naświetlić daleko idące tendencje wykraczające poza badane lokalności. Tym samym, przyglądanie się historycznym zmianom związanym z zalesianiem jest sposobem na uchwycenie i opisanie negocjacji i tarć (Tsing 2005) między międzynarodowymi instytucjami a lokalnościami. Jako że instytucje te nie operują w krajobrazie, który jest całkowicie zunifikowany i jednorodny, jest to także furtka do refleksji nad sprawczością lasu i sprawczością zmienionego krajobrazu.

| Bibliografia

- Agrawal Arun (2005), *Environmentality: Technologies of Government and the Making of Subjects (New Ecologies for the Twenty-First Century)*, Duke University Press, Durham.
- Asselin Jodie, Mee Allan (2019), *Duhallow: a living landscape for farming and wildlife*, IRD Duhallow, Cork.
- Bernadzki Eugeniusz (2006), *Zalesianie i zadrzewianie kraju*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 123–171.
- Broda Józef (2000), *Historia leśnictwa w Polsce*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań.
- Broda, Józef (2006a), *Lesistość, rodzaj własności i podział administracyjny lasów państwowych*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Okres międzywojenny*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 63–78.
- Broda Józef (2006b), *Rozwój organizacyjny i ustawodawstwo dotyczące lasów państwowych*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Okres międzywojenny*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 79–112.
- Broda Józef (2006c), *Rozwój organizacyjny i ustawodawstwo dotyczące lasów państwowych i przemysłu drzewnego*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 21–60.
- Broda Józef (2006d), *Leśne dziedzictwo po okresie zaborów i powojenne uwarunkowania*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Okres międzywojenny*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 27–54.
- Brzeziecki Bogdan (2021), *Konsekwencje objęcia ochroną ścisłą – wpływ na zbiorowiska leśne*, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa.
- Carpenter Carol (2020), *Power in Conservation: Environmental Anthropology beyond Political Ecology*, Routledge, New York.
- Chakrabarty Dipesh (2011), *Prowincjonalizacja Europy. Myśl postkolonialna i różnica historyczna*, przeł. Dorota Kołodziejczyk, Tomasz Dobrogoszcz, Ewa Domańska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Ciesielski Mariusz, Stereńczak Krzysztof (2018), *What do we expect from forests? The European view of public demands*, „Journal of environmental management”, nr 209, s. 139–151, doi.org/10.1016/j.jenvman.2017.12.032.

- Deloitte Polska (2021), *Analiza scenariuszowa wpływu ograniczenia możliwości pozyskania surowca drzewnego przez Lasy Państwowe na sytuację społeczno-ekonomiczną w Polsce*, Deloitte Polska, Warszawa.
- European Commission (2019), *The European Green Deal*, Komisja Europejska, Bruksela.
- European Commission (2020), *EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives*, Komisja Europejska, Bruksela.
- FOREST EUROPE (2020), *State of Europe's Forests 2020*, Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, Bratysława.
- Frei Theresa i in. (2020), *Narrating abandoned land: Perceptions of natural forest regrowth in Southwestern Europe*, „Land Use Policy”, nr 99, s. 1–11, doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105034.
- Gmina Supraśl – Urząd Miejski w Supraślu (2021), *Ankieta EU, od której zależy przyszłość polskich lasów! Tylko do 5 kwietnia 2021 możesz wyrazić swój sprzeciw!*, <https://tinyurl.com/5wwtdtmr> [dostęp: 1.09.2021].
- Gorzela Andrzej (2006), *Zalesianie i zadrzewianie kraju*, w: *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Lata powojenne i współczesność*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 97–122.
- Grodzki Wojciech (2021), *Konsekwencje objęcia ochroną ścisłą – ryzyko zamierania lasu*, Instytut Badawczy Leśnictwa, Stary Sękocin.
- Haraway Donna i in. (2015), *Anthropologists Are Talking – About the Anthropocene*, „Ethos”, nr 1, s. 1–30, doi.org/10.1080/00141844.2015.1105838.
- International Union for Conservation of Nature (2017), *Getting Started with the Bonn Challenge*, International Union for Conservation of Nature, Brussels.
- IPCC (2021), *Climate Change 2021. The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, University Press, Cambridge.
- Jaworski Andrzej (2006), *Rozwój gospodarki leśnej*, w: *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Okres międzywojenny*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 143–181.
- Konczal Agata A. (2017a), *Antropologia lasu. Leśnicy a percepcja i kształtowanie wizerunków przyrody w Polsce*, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań–Warszawa.
- Konczal Agata A. (2017b), *Drzewa, które mają pamiętać. „Gaje Pamięci” w służbie leśnej mitopraktyki*, „Czas Kultury”, nr 194(3), s. 22–30.
- Konczal Agata A. (2020), *Why can a forest not be private? A post-socialist perspective on Polish forestry paradigms – an anthropological contri-*

- bution, „Forest Policy and Economics”, nr 117, s. 1–11, doi.org/10.1016/j.forpol.2020.102206.
- Köstinger Elisabeth (2021), *Joint Letter of Ministers responsible for Forestry of Austria, Czech Republic, Estonia, Finland, France, Germany, Hungary, Latvia, Poland, Romania and Slovakia on the EU Forest Strategy post-2020. Addressed to Franz Timmermans, executive VP of the EC. Vienna, Austria, 5.07.2021*, <https://tinyurl.com/4cv637hz> [dostęp: 6.05.2022].
- Krawczyk Jarosław (2010), *Lasy Drugiej Rzeczypospolitej w dawnych zapiskach prasowych. Wydarzenia zwykle i niezwykle*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Lasy Państwowe (2021a), *Analiza wpływu ograniczenia pozyskania drewna*, Lasy Państwowe, Warszawa.
- Lasy Państwowe (2021b), *Międzynarodowa konferencja ws. strategii bioróżnorodności 2030*, <https://tinyurl.com/bdhseyt4> [dostęp: 26.11.2021].
- Maruma Mrema Elizabeth i in. (2020), *Ten years to restore a planet*, „One Earth”, nr 3(6), s. 647–652, doi.org/10.1016/j.oneear.2020.11.015.
- Mathews Andrew (2011), *Instituting Nature: Authority, Expertise and Power in Mexican Forests*, MIT, Cambridge.
- Onida Marco (2021), *Forest and forestry policy between the EU and its Member States*, „Environmental Law Network International”, nr 20, s. 16–26, doi.org/10.46850/elni.2020.004.
- Peluso Lee Nancy (1993), *Coercing Conservation? The Politics of State Resource Control*, „Global Environmental Change”, nr 3(2), s.199–217, doi.org/10.1016/0959-3780(93)90006-7.
- Rozkrut Dominik, red. (2018), *Rocznik Statystyczny Leśnictwa*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Rykowski Kazimierz (2019), *W poszukiwaniu czwartego wymiaru lasu*, w: *Kulturowa wartość lasu*, red. Dariusz J. Gwiazdowicz, Aleksandra Matulewska, Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, Gołuchów, s. 11–31.
- Said Edward (1991), *Orientalizm*, przeł. Witold Kalinowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Schott Dieter, red. (1997), *Energie und Stadt in Europa: von der vorindustriellen „Holznot“ bis zur Ölkrise der 1970er Jahre*, Steiner, Stuttgart.
- Schwartz Katrina (2006), *Nature and National Identity after Communism: Globalizing the Ethnoscape*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Scott James C. (1998), *Seeing Like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have to Failed*, Yale University Press, New Haven, London.
- Siiskonen Olavi Harri (2015), *The Concept of Climate Improvement: Colonialism and Environment in German South West Africa*, „Environment and History”, nr 21(2), s. 281–302.

- Sunseri Thaddeus (2012), *Exploiting the Urwald: German Post-Colonial Forestry in Poland and Central Africa, 1900–1960*, „Past and Present”, nr 214, s. 305–342, doi.org/10.1093/pastj/gtro34.
- Tsing L. Anna (2005), *Friction: An Ethnography of Global Connection*, Princeton University Press, Princeton.
- United Nation (2021), *Glasgow leaders declaration on forests and land use*, United Nation, Glasgow.
- United Nations (2020), *The Sustainable Development Goals Report 2020*, United Nations, Bonn.
- Vandergeest Peter, Peluso Lee Nancy (2006), *Empires of Forestry: Professional Forestry and State Power in Southeast Asia, Part 1*, „Environment and History”, nr 12(1), s. 31–64.
- Vasile Monica (2020), *The Rise and Fall of a Timber Baron: Political Forests and Unruly Coalitions in the Carpathian Mountains of Romania*, „Annals of the American Association of Geographers”, nr 110(6), s. 1952–1968, doi.org/10.1080/24694452.2020.1723399.
- Winkel Georg (2006), *Waldnaturschutzpolitik in Deutschland. Bestandsaufnahmen, Analysen*, Freiburger Schriften zur Forst- und Umweltpolitik, Freiburg.
- Wolski Jacek (2016), *Bojkowszczyzna Zachodnia – wczoraj, dziś i jutro*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Tylko u nas. UE zabroni nam użytkować własne lasy? Sałek: W ciągu dwóch-trzech lat. Poprzez zmianę przepisów o ochronie przyrody*, <https://tinyurl.com/mty9dnfe> [dostęp: 26.11.2021].
- Wysocka-Fijorek Emilia, red. (2021), *Konsekwencje objęcia ochroną ścisłą na możliwość sekwestracji dwutlenku węgla i produkcji drewna*, Instytut Badawczy Leśnictwa, Stary Sękocin.
- Zajączkowski Stanisław (2006), *Charakterystyka lasów polskich*, w: *Z dziejów lasów państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004. Okres międzywojenny*, red. Andrzej Szujecki, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, s. 61–96.

| **Abstrakt**

AGATA A. KONCZAL

Odtwarzając las – odtwarzając państwo. Esej o zalesianiu

Artykuł dotyczy relacji państwo – las i tego, jak i kiedy państwo tworzy dyskursy na temat lasu, tak aby służyły jego bieżącym celom i aktualnej polityce. Jest to studium przypadku państwa polskiego i jego podejścia do praktyk odnawiania lasów (ang. *forest restoration*). Przyglądając się minionym działaniom od roku 1918, za pomocą których polskie państwo odtwarzało las, tekst śledzi praktyki dyskursywnej nacjonalizacji lasów. Łącząc perspektywę historyczną ze współczesnymi dyskusjami na temat odnowy ekosystemów leśnych w ramach Unii Europejskiej i globalnych agend, tekst proponuje refleksję na temat relacji władzy wpisanych i ucieleśnianych przez działania związane z zarządzaniem przyrodą. Tekst dotyka szerszej refleksji na temat zarządzania przyrodą i wpisanych w nie relacje władzy, a także analizuje to, jak „środowisko” i kwestie dotyczące środowiska skonstruowane zostały jako dziedziny wymagające regulacji i ochrony państwa. Artykuł, skupiając się na sadzeniu, a nie na wycinaniu lasów, opisuje zastosowanie narzędzi polityki zarządzania środowiskiem w celu utrzymania władzy nad dyskursywnymi i materialnymi działaniami w odniesieniu do krajobrazu przez państwa i/lub międzynarodowe agendy. Ramą spinającą refleksje tego eseju jest polityka ekologiczna połączona z historią i antropologią środowiskową.

Słowa kluczowe: las, państwo, zalesianie, antropologia środowiskowa, historia środowiskowa, polityka ekologiczna

| **Abstract**

AGATA A. KONCZAL

Restoring the Forest—Restoring the State: An Essay on Forestation

This article looks at the state/forest relationship and how and when the state creates discourses about the forest to serve its current objectives and policies. It is a case study of the Polish state and its approach to forest restoration practices. Looking at past actions since 1918 through which the Polish state has restored the forest, the text traces the discursive practices of forest nationalisation. Combining historical perspectives with contemporary discussions of forest restoration within the European Union and global institutions, the text offers an analysis of the power relations inscribed and embodied in nature management activities. The text touches

upon a broader reflection on nature management and the power relations inscribed and embodied within it and examines how “the environment” and environmental issues have been constructed as domains requiring state regulation and protection. Focusing on planting rather than deforestation, the article describes the use of environmental governance policy tools to maintain power over discursive and material actions in relation to the landscape by states and/or international institutions. This article is framed within environmental politics, combined with environmental history and anthropology.

Keywords: forest, state, afforestation, environmental anthropology, environmental history, ecological policy

| Biogram

Agata A. Konczal – dr, antropolożka, pracownik naukowy na Wageningen University & Research w Forest and Nature Conservation Policy Group. Zajmuje się antropologią środowiskową i polityką ekologiczną.

E-mail: agata.konczal@wur.nl

ORCID: 0000-0001-9253-2108